

Mia Korpiola

”Signa sig med djävulens hand”: Självförbannelser och edsformulär i den svenska förmoderna rättskulturen¹

Den svenska medeltida och tidigmoderna rättskulturen baserade sig på eder vars effektivitet förutsatte en religiös världssyn.² Där härskade Gud över människorna, djävulen lockade folk till synden, och himmelska fröjder eller ofattbara pinor väntade själen efter den yttersta domen. Man bad att Gud skulle välsigna individen och folket. Välfärd ansågs vara ett tecken på Guds gunst och välsignelse, medan motgångar och olyckor kunde uppfattas som förorsakade av Hans förbannelse och straff. Även människor välsignade och förbannade andra och sig själva. Men eder och förbannelser tillhör inte enbart den kristna kulturen utan de har urgamla rötter i antikens samhällen. Magi i form av förhandlingar med gudomligheter torde dessutom ha funnits i alla kulturer.³

Edssvärandet var en solenn rättslig akt som hade långa anor även i Norden. Enligt Ragnar Hemmer var eden under hedendomen ”en magisk eller besvärjelselik självförbannelse som sväraren ansågs bringa sin egen förstörelse med om han eller hon svor falskt.” Germanska eder svors särskilt på vapen eller armringar i namn av de hedniska gudarna. Under

¹ Jag vill tacka hjärtligt Bruce Brasington, Maijastina Kahlos och Nalle Valtiala för hjälpen.

² T.ex. Holmbäck och Wessén 1946, s. xlix–lxvi; Letto-Vanamo 1995, s. 61–101; Hemmer 1950, s. 118, 129–130. Om eder i den medeltida processrätten, se, t.ex. Brasington, kommande.

³ T.ex. Fraser 1922; Wilson 1948; Gager 1999; Ogden 1999; Hummel 2006; Keil 2001, s. 164–167; Little 1993, s. 59–69, 89–90, 150–154; Schmidt-Wiegand 1977.

kristendomen vädjade sväraren till Gud för sanningen i sitt påstående.⁴ Vissa runstenar från slutet av den germanska järnåldern och vikingatiden innehåller förbannelser över dem som förstörde stenarna eller gravarna. Likaledes svor vikingarna – eller ruserna – eder i samband med avtal med det bysantiska riket på 900-talet.⁵ Möjligen finns de äldsta kända svenska edsformulären i Äldre Västgötalagen – forskare har diskuterat deras möjliga hedniska ursprung.⁶ I en stor del av de rikliga svenska tidigmoderna laghandskrifterna finns edsformulär som ju dagligen behövdes i det praktiska domar- och lagskipningsämbetet. Dessa formulär innehåller en viss variation som delvis kan basera sig på deras tidsmässiga stratifiering – de representerar och blandar olika skikt.

I denna artikel utforskar jag dessa edsformulär och fokuserar på deras självförbannande inslag. Jag har gått igenom ett osystematiskt valt antal laghandskrifter och därför kan mina tankar kring edsformulär snarare anses som tentativa. Men, som jag kommer att demonstrera fanns de magiska elementen kvar i de konditionala självförbannelser de svenska tidigmoderna ederna innehöll. Några utvalda edsformulär med de sammanhängande förklaringarna ges ut i slutet.

Svenska senmedeltida och tidigmoderna edsformulär med självförbannelser

De svenska medeltidslagarna reglerar hur ederna användes som bevis, hur man utfäste, klandrade eller efterskänkte eder, vem som fick motta och svära eder, när man fick svära eder, att den förstavades, och så vidare. Edernas viktiga drag var solenniteten, den rituella karaktären och offentligheten.⁷ Den lärda rätten definierade eden som ett löfte eller en utsaga om sanning med Gud som vittne.⁸ Under den katolska tiden tycks man i

⁴ Hemmer 1950, s. 118, 129; Hamre 1958; Stein-Wilkeshuis 2002, s. 156–157, 163–164; Habbe 2005, s. 121–160.

⁵ Jacobsen 1935; Stein-Wilkeshuis 2002.

⁶ T.ex. Om mandröp 2–3, Äldre Västgötalagen [härefter Vgl I] i Svenska landskapslagar [härefter SLL] 5, Holmbäck och Wessén (red.), s. 23–24. Om möjligt hedniskt ursprung, se Leffler 1895, s. 156–158.

⁷ Om ritualbegreppet, se Habbe 2005, s. 30–37, 62–66.

⁸ Brasington på kommande.

Sverige oftast ha svurit med fingrarna på helgedomar som i lagmanseden,⁹ eller ”på boken”,¹⁰ dvs. möjligen en mässobok¹¹ eller evangelierna, som även den kanoniska rätten nämnde.¹² Eder på sakramentet, dvs. Kristi kropp och blod, nämns även i Norden.¹³ Men ibland antecknades att vittnen svor ”på korset” – dvs. troligen ett krucifix. När det till exempel gällde att med ed stadfästa äktheten hos dokument och skriftliga vittnesbrev skulle man lägga två fingrar på ett krucifix och svära.¹⁴

Men lagarna tiger i allmänhet om edernas ordalag. Äldre Västgötalagen, vars existerande manuskript har daterats till 1200-talets slut, är ett undantag. Enligt den skulle varje tolvmannaed ”göra Gud sig nådig eller vred” (*guf hylla at sær ok at græmya*). I en ed sade man: ”Vare Gud mig och mina vittnen nådig, så sant som [...], som jag nu bär vittne om.”¹⁵ Detta betydde att om edsmännen svor rätt, skulle Gud vara dem huld och välvillig, medan de villigt drog på sig Guds hämnd och straff om deras ed var falsk.

Eftersom ederna dock var en väsentlig del av den svenska rättskulturen, är det inte överraskande att man däremot hittar svenska edsformulär i 1500- och 1600-talets laghandskrifter. Eftersom dessa böcker oftast var bruksföremål, innehöll de naturligtvis texter som behövdes i det praktiska rättslivet. Det finns dock även äldre, senmedeltida laghandskrifter, som visar att dessa formulär härstammar från den katolska medeltiden. T.ex. handskriften B 20 på Uppsala universitetsbibliotek innehåller den typiska formen för edsformulär under rubriken ”Huilkin man som swär eedh wpa messo book”.¹⁶

⁹ Corpus iuris Sueo-Gotorum antiqui, 12: Konung Christoffers landslag, Schlyter (red.), Tingsmaala balker 1, s. 237; Brasington på kommande.

¹⁰ T.ex., *Arboga stads tänkebok 1*, Noréen och Wennström (red.), 4.7.1471, s. 71: ”*lodo sina hændir oppa bokena ok bado sig swa gud til help*.” Se även ibid., 28.6.1456, s. 60; ibid. 3.7.1456, s. 60: ”*bad [...] sik swa gud til help ok lade sina hand oppa bokena ok al helgon ath han [...]*.”

¹¹ Som, t.ex. UUB B 20, fol. b v konstaterar.

¹² Se, t.ex. Hamre 1958, sp. 496; Nielsen 1958, sp. 501; Decretales Gregorii IX, Friedberg (red.), X 2.7.7, sp. 268; Brasington på kommande.

¹³ Nielsen 1958, sp. 501.

¹⁴ T.ex. SST från år 1592, 1, Almquist (red.), 22.4.1594, s. 212, ibid., 29.7.1594, s. 243; ibid., 9.4.1595, s. 307.

¹⁵ Om mandröp 2, Vgl I i SLL 5, Holmbäck och Wessén (red.), s. 23; Om mandröp 1:2, Corpus iuris Sueo-Gotorum antiqui, 1: Westgötalagen, Collin och Schlyter (red.), s. 10–11: ”*Sva se mær gud hull. ok uattum minum at swa kum [...], sum iak bær nu vitni til*”.

¹⁶ UUB B 20, fol. b v. Enligt bibliotekskatalogen är detta pergamentscodex från förra

Hulkin man som swær eedh wpa messo book han swær edhin j triggia handa metto fførst sisher han swa alt thz som scriffwt ær j thesso book ok j then helgho læst, badhe gudz gambla lagh ok swa the nyo laghin comme mik aldregh til help eller trost, om iak falss sisher j thessom edh

Annan tiidh swær han swa ok leggie hand wpa book ok sisher alt thz got som iak giort haffwer, komme mik ald[*rech* – slitage och håll] til help fore then? [Jesu Christi?] ænlite, om iak falss sig[*her j* – slitage och håll i texten] thessom edh

Tridhia tiidh swær han swa all the godh ordh ok bøner som gønom min mwn æro saghda ok bidhna sidhan førsti sinn iak kunne twnggo ok mwn røra komme min siell aldrih til helssø eller hughnadh om iak falss sisher j thessom eedh som mik forsaghdir.

Exempel på formuläret hittas även i vissa danska handskrifter åtminstone på latin.¹⁷ Fast de flesta eder är i tredje person singularis, tilltalas edstagaren direkt i vissa laghandskrifter i andra person singularis.¹⁸ I vissa handskrifter i bruk i den finska rikshalvan finns det edsformulär även på finska, eftersom det ansågs viktigt att eden skulle förstås av de som svor den.¹⁹

Gudomligheten bevitnade hur representanter för lokalsamhället, centralmakten och möjligtvis även kyrkan orkestrerade individens offentliga och ritualiserade självförbannelse i edsform. Ordalagen innebär att edstagaren bekräftar att det han eller hon säger är sant och att ifall eden ändå är falsk skall inte Guds ord i Gamla eller Nya Testamentet eller edstagarens goda gärningar, ord eller böner någonsin hjälpa, gagna eller trösta själen. Det hotas med straff både i detta och i det nästkommande livet.²⁰ Analytiskt har eder klassificerats i två kategorier: assertoriska eder som bekräftar sanningen av ett påstående i nuet och promissoriska eder som innehåller ett löfte riktat mot framtiden. Eder med självförbannelser kombinerar

hälften av 1400-talet. Eden verkar vara skriven med en senmedeltida hand. Se även en annan senmedeltida version i KB B 173, fol. 126r. Enligt katalogen är laghandskriften från senare hälften av 1400-talet, dock med yngre tillägg.

¹⁷ Nielsen 1958, sp. 504.

¹⁸ T.ex., KB B 121, fol. 17v.

¹⁹ T.ex., UUB B 2, fol. 20r–20v.

²⁰ Danet och Bogoch 1992, s. 147. Se även Schmidt-Wiegand 1977, s. 84, 87; Keil 2001, s. 165–167.

båda: edstagaren försäkrar sanningen av sina ord och lovar undergå ett visst straff i framtiden om påståendet inte stämmer eller om löftet bryts.²¹

I den senmedeltida eden för lagmän som togs på helgedomar bad man Gud och helgedomarna om hjälp, sedan följde innehållet och i slutet vädjades igen till Gud för att Han skulle vara edsmannen huld och välvillig, om eden hölls.²² Slutet innehåller en positiv konditional bedjan, men den kan uppfattas som en tyst konditional självförbannelse, eftersom edsmannen *e contrario* auktoriserade Gud att bestraffa honom för edsbrott. Konditionala självförbannelser kunde även ackompanjeras av kyssar, eftersom vissa svenska edsformulär nämner att edstagaren skulle kyssa Den Heliga skrift vid svärandet.²³ Detta väcker associationer till Judas Iskariot, som ju bedrog Jesus med en kyss. I högmedeltida kyrkliga texter nämns Judas i samband med exkommunicering, och han ansågs vara sin egen domare och bödel.²⁴

Edsformulären i UUB 20 är tidiga exempel på grundformerna av de tidigmoderna svenska ederna, och i handskriften medföljer även en förklarande del, möjligen avsedd att läsas vid edstagandet. Den handens symbolik som man hade lagt på Den Heliga skrift och som man använde till eden förklarades t.ex. i laghandskriften KB B 145, troligen från slutet av 1500-talet. De tre fingrarna man skulle svära med symboliserade treenigheten. Tummen representerade Gud Fader, pekfingret Jesus eller Guds Son, medan långfingret stod för Gud den Helige Ande. De två återstående, ring- och lillfingret, symboliserade människosjälén och Gud Skaparen.²⁵ Andra laghandskrifter förklarade detta på ett annat sätt: ring- och lillfingren representerade den dyrbara själen och den ringare kroppen, medan hela handen stod för Gud som hade skapat alla kreatur på jorden.²⁶ I en annan version svor man med två fingrar ”på bok”. Dessa två ”betecknade att man vetande och viljande gav sin själ i djävulens våld”, medan de tre övriga nedhängande fingrarna symboliserade att man

²¹ Wilson 1948, s. 129–130.

²² Corpus iuris Sueo-Gotorum antiqui, 12: Konung Christoffers landslag, Schlyter (red.), Tingsmaala balker 1, s. 237: ”swa see mik gudh hulder som jak thetta halder”.

²³ UUB B 173, fol. 126r: ”Trydhia som han kysse bokena [...]”; LUB, Jur. Lag: Landslag, Christoffers m.m. 9, fol. 21r; KB B 156, fol. 2r.

²⁴ Vodola 1986, s. 14–15; Little 1993, s. 9, 56, 58, 65, 94–97; Danet och Bogoch 1992, s. 141, 144, 148; Brasington 2012, s. 113, 115, 117.

²⁵ KB B 145, fol. 2r (se bilagan).

²⁶ UUB B 2 b, fol. 19r.

skiljde sig från den heliga treenigheten.²⁷ En person som svor falskt ansågs hamna i allvarlig själavåda genom att utlämna sig i Satans våld och hans eller hennes hand förvandlades genom meneden till djävulens hand. Av detta medföljde att han eller hon i framtiden signade sig, åt och drack med djävulens hand samt med den utförde alla sina gärningar.²⁸ En laghandskrift tillägger att inga goda gärningar som personen gjorde efter meneden skulle komma till godo eller hedra Gud utan i stället djävulen, som skulle vara hans eller hennes följeslagare dag och natt.²⁹

Dessa kyrkliga ritualer verkar magiska i våra ögon, men forskare har poängterat att kategorierna magi och religion är ytterst olämpliga för att förstå de religiösa realiteterna under den tidigare medeltiden. Linjen mellan dessa två var helt enkelt diffus.³⁰ Dessa magiska tendenser delades av den katolska kyrkan som även omformulerade dem enligt sina doktriner. Under medeltiden (ca 900–1200) använde kloster och kyrkliga institutioner sig av komplicerade, detaljerade och färggranna förbannelser särskilt i samband med egendomstvister. Förbannelserna baserade sig på varnande bibliska exempel och fördömanden i en mycket gammaltestamentlig stil. Dessa Accompanjerades av iscensatta ritualer, laddade med symbolik, i vilka t.ex. kyrkklockor ringdes, krucifixen och helgedomarna togs ner och lades på kyrkgolvet, ibland omgivna av taggiga kvistar, och förbannelseliturier lästes av munkar eller präster.³¹ Även högkyrkliga exkommunikationsritualer innehöll performativa och sakrala symboliska element. Till exempel Gratianus' *Decretum* (ca 1120–1150) beskriver hur en exkommunikation utfördes av en biskop. Tolv präster stod omkring honom, var och en med ett brinnande ljus i handen. Dessa ljus kastades på marken och trampades i fötterna. Därefter lästes den exkommunicerades namn och orsaken därtill.³²

²⁷ KB B 116, fol. 10r.

²⁸ Se även KB B 116, fol. 10r.

²⁹ KB B 156, fol. 2r.

³⁰ Hen 2015, s. 198.

³¹ Little 1993, bl.a. s. 8–13, 40–51, 116–118, 131–143, 186–187; Jaser 2013, s. 121–122. För bibliska förbannelser, se Hummel 2008, s. 223–233.

³² *Decretum Gratiani*, Richter (red.), C 11 q. 3 c. 106, sp. 577: "Modus et forma excommunicationis. Debent duodecim sacerdotes episcopum circumstare, et lucernas ardentis in manibus tenere, quas in conclusione anathematis uel excommunicationis proicere debent in terram et conculcare pedibus; deinde epistola per parrochias mittatur, continens excommunicatorum nomina et causam excommunicationis." Se även Vodola 1986, s. 45–46; Little 1993, s. 267.

Det verkar tämligen uppenbart att de svenska edsformulären hade kyrkligt ursprung eller åtminstone hade påverkats starkt av kyrkan. Det har gemensamma drag med det svenska bannlysningsformulär som vi känner från en senmedeltida formulärhandbok från Linköpings stift. Exkommunikationen uteslöt den hårdnackade syndaren i Guds och alla helgonens namn ”av allt det goda som gjordes både i himmelriket och på jorden” ända tills han gjorde bättring för det brott som förorsakade bannet.³³ I eden uteslöt edssväraren dock sig själv genom sin självförbannelse. I samma anda innehöll de tidigare svenska medeltidsbrevens förbannelser eller hotelser om exkommunicering, även om de i jämförelse med de ovan nämnda franska och engelska malediktionerna var färglösa och formelartade.³⁴ De liknar något de anglosaxiska juridiska dokumentens förbannelser men tycks ha varit mer standardiserade.³⁵ Dessutom blev de mer sällsynta med tiden, t.ex. i mitten av 1300-talet hittar man dem inte lika ofta i dokument. På samma sätt miste man efter år 1200 intresset för förbannelseformulär på kontinenten på grund av skriven rätt och den standardisering den medförde, den rättsliga receptionen, klarare egendomsnormer och den växande roll som jurister spelade.³⁶

I praktiken hittade edsformuläret sin väg även till skriftliga bekännelser som när Ericus Olai, den före detta kyrkoherden i Tåby, svor att han aldrig hade kränkt borgmästardotterns mödom i Söderköping. Han tog eden med handen på Bibeln vädjande vid sin heder, ära och sin själs

³³ Formularia Lincopensis, Öberg (red.), I 30, s. 57: ”[...] ij gudzs oc alla hælga manna <nampn> [...] Den for thy han ær wtykt aff allo the godo som görs bodhe j himirike ok jordriche thel the stwndh han bætra the broth som han hawer owirfarit j thesso samma male han ær fore skuldhadher [...]”

³⁴ Dock t.ex. Diplomatarium Suecanum 1 [härefter DS], Liljegren (red.), dok. 51, s. 74: ”*infringentes. perpetue anathematis uinculis si non resipuerint ex auctoritate domini nostri iesu christi. genitricis quoque perpetue uirginis MARIE eiusdem domini nostri omniumque sanctorum obligamus*”; ibid., dok. 65, s. 93: ”*maledictionem patris & filij & spiritus sancti incurrat*”; ibid., dok. 139, s. 163: ”*se in diuino iudicio anathematis gladio multandum*”; ibid., dok. 182, s. 206: ”*domini nostri iesu christi & beate marie atque omnium sanctorum maledictioni subiaceat nisi penituerjt & resipiscat*”; ibid., dok. 823, s. 682: ”*dei atque omnium sanctorum excommunicationi subiaceat*”; ibid., dok. 843, s. 682: ”*iram dei & uindictam omnium sanctorum sibi acquirere pro certo sciat*”; DS 4, Hildebrand (red.), dok. 2672, s. 69: ”*sub interminacione maledictionis eterne*”; DS 5, Hildebrand (red.), dok. 3633, s. 102 ”*Sub interminacione malediccionis perpetue inhibentes*”; Svenskt diplomatarium 2, Silfverstolpe (red.), dok. 938, s. 16: ”*sub interminacione malediccionis eterne et obtestacione diuini iudicii*”.

³⁵ För de anglosaxiska, se Danet och Bogoch 1992, s. 137–144, 147–151, 157.

³⁶ Little 1993, s. 111–112, 230–233.

salighet till Guds ”helige ord och evangelium och allt det goda som han förväntade sig av Gud i himlen både andligt och lekamligt”. Detta bekräftade Ericus ännu med frasen ”Så sant Gud mig hjälpe till liv och själ och all lycksalig välfärd”.³⁷ Trots detta framkom det att han hade gjort sig skyldig till mened. Självförbannelser hade även relevans i andra rättsmål som bekräftelse av sanning, som när bonden Mårten i Svartsjölandet misstänktes för hordom år 1597 i Stockholms konsistorium. Efter sin ålderstigna hustrus död hade han förlovat sig med pigan som hade fött ett barn sex månader senare. Båda parterna nekade dock till lägersmålet medan hustrun levde. Mårten hade dessutom deklarerat att om han fördolde den synden, måtte Gud då straffa honom för det.³⁸ På samma sätt meddelade den adliga Ingeborg Tönnesdotter Tott (1600–1660) att hennes mor Elin Johansdotter [Måneskiöld] (d. ca 1640) genom hotet av en förbannelse hade krävt ett löfte av henne på sin dödsbädd att Ingeborg inte skulle låta sin syster Brita ärva. Modern vädjade till Gud att Han i ett sådant fall skulle förbanna henne till liv och själ. När Ingeborg berättade detta för Svea hovrätt bekräftade hon sanningen av historien genom den förbannelse som hon drog på sig om hennes ord var osanna.³⁹

Även den höggravida Malin Vilhelmsdotter, den rike handelsmannen Blasius Dundees (d. 1621) hustru, yttrade solenna och rituella konditionala självförbannelser för att rentvå sig från anklagelserna för äktenskapsbrott. Fast misstankarna och indicierna mot henne var starka och en präst och hennes egen mor hade frågat henne i många prästers närvaro om hon var skyldig, nekade hon envist till brottet.⁴⁰ Tre timmar före förlossningen drack hon ceremoniellt ett glas vin i närvaro av flera vittnen, yttrande en självförbannelse: ”Gud give att jag må dricka min död uti

³⁷ Riksarkivet [härefter RA], Skrivelser till Kung. Maj:t från konsistorierna i Göteborg (1624–1840), Linköping (1552–1836) och Uppsala (1613–1739), Linköping 1552–1836, 14.11.1581: ”Beplichtendhes migh mz handh äleggende vpå thenn helige Bibbel, widh min Sielsaligheet, heder och ähre, och på hans helige ordh och ewangelium, och allt thz godhe som iag skall aff gudj i himelenn förmode, både vdi Andeligh och Lekamligh motte, [...] Så sant migh Gudh hielpe till Lijff och siel och all Ljcksaligh wellfärdh [...]”

³⁸ Stockholms stadsarkiv, Stockholms domkapitel, Protokoll, A I:1 1595 1/9–1600 19/7, 14.12.1597, fol. 108.

³⁹ RA, Svea hovrätt, huvudarkivet, E VI a 2 aa:126, Liber causarum 99, pars 3, skrivelse av Ingeborg Tott, 19.9.1649: ”[D]er efter emedhan hon siuck war, sadhe hon till migh, desse ord [...] Ingebor Tönnis dotter, låter du Brijta Tönnis dotter erfua medh tigh, så Gudh för banna digh till lifff, och Siäl, och om denna orden icke ähro af henna falne, will iagh at den förbannelssen öffuer migh skall gå.”

⁴⁰ 27 Oct. 1600, STb från år 1592 3, Sleman (red.), s. 124.

detta glas – icke allena den timliga utan också eviga helvetes död – om någon annan än Blasius Dundee är barnets fader.”⁴¹ Drycken hon drack för att bevisa sin oskuld i fråga om äktenskapsbrottet hon var anklagad för kan vara en hänvisning till det bibliska förbannelsebringande vattnet (4 Mos. 5:11–31), som den misstänkta otrogna hustrun skulle dricka medan prästen läste en förbannelseed över henne.

När Malins förlossningssmärtor var som värst sade hennes mor i närvaro av barnmorskan och fyra andra kvinnor: ”Nu ser jag att du är skyldig.” Malin hade svarat med en ytterligare självförbannelse: ”Om jag är skyldig eller vet av någon annan man än Blasius, må Gud giva att det jag föder utav mig måtte vara likt ett djävulsbeläte och icke människas” – ”och att det måtte gå igenom hennes mun och icke där det bör gå ut.”⁴² Dessa orubbliga nekanden och självförbannelser under smärtorna och det akuta dödshotet som förlossningen innebar var så övertygande att Malin Vilhelmsdotter lyckades producera elva hederliga kvinnor som friade henne från anklagelserna. Eder precis före dödsstunden eller på dödsbädden hade speciellt bevisvärde i det förmoderna Sverige.⁴³

Edsformulär som ”kulturella fönster”: tentativa tankar om ålder och religionsskifte

Genom edsformulär lär vi oss mera om den tidigmoderna rättskulturen. Vi bör säkert anta att det kunde finnas flera lokala edsvarianter med vissa skillnader. Till exempel KB B 145 förklarade detaljerat hur Jesus hade lidit och uppoffrat sig för människorna och vilken evig pina, tortyr och straff som på domedagen väntade i dödsriket i händerna på ”helvetes böd-lar” den menediga, dömd av ”den stränga domaren”.⁴⁴ Dessutom fanns det olika eder för olika tillfällen. Med tiden tycks vissa laghandskrifter ha graderat de tre ederna: en för ”ringa saker”, en andra för ”middel saker”

⁴¹ 3 Nov. 1600, Sleman (red.), s. 126: ”Gudh gifue at iagh må dricka minn dödth vthi detta glaß icke allenest thenn timeliga, vthann och then ewiga hälvetes dödenn, om någenn annann hörer barnet till vthan Blasius Dundij.”

⁴² 27 Oct. 1600, STb från år 1592 3, Sleman (red.), s. 124: ”[o]m iagh ähr skýldigh eller wet vtaf någon mann mere ähnn Blasius, så Gudh gifue at thet iagh föder vtaf migh måtte wara licht et diäfwuls beläthe och icke människios, och at det måtte gå genom hannes mundh och icke der det bör gå vth.”

⁴³ Korpiola, kommande.

⁴⁴ KB B 145, fol. 2v–3r (se bilagan).

och en tredje – den längsta och mest högtidliga – för högmålssaker.⁴⁵ I en laghandskrift på Lunds universitetsbibliotek hittar vi edsformuläret om betalandet av rätta tionden som innehåller en förbannelse av allt ens arbete på åker och äng om man inte har betalat rätt tionde.⁴⁶ Till och med arvingar som bekräftade dödsboets egendom genom svärande kunde ha speciella eder.⁴⁷

Även om ederna för det mesta verkar vara varianter av standardformer, kan de ha modifierats vid behov. Till exempel i en text från dalafogden Karl Broms år 1622 tycks denne ha diskuterat ett hormål med ståthållare Philip von Scheiding (1578–1646) och Israel Olofsson, länsmannen i Mora. Broms verkar ha haft en kritisk inställning till människors benägenhet att ta eder, vilket förorsakade själavåda. Eftersom människorna enligt honom fruktade mera det timliga straffet än det eviga, måste ederna modifieras. Därför föreslog han att eden skulle innehålla texten: ”om iagh ähr skyllig thenne Ret så gudh wende all mijn lycka i olycka, och alt mitt arbitte gonge mott och alldrigh medh”.⁴⁸ I detta delade Broms tydligen den skepsis mot eder som Olaus Petri (1493–1552) hade uttryckt i sina domarregler. Enligt Petri var eder – och därför även mened – vanliga i Sverige. På grund av detta tyckte han att domaren inte skulle ”lätteligen låta någon til laggång”.⁴⁹ Det edsformuläret som har tecknats före Karl Broms’ text – möjligen för att användas just i det ovan nämnda horsmålet – hänvisar i större detalj till allt som inte skulle hjälpa eller trösta menedaren och hans eller hennes själ. Eden nämner även Guds ”eviga, rättvisa och stränga dom”.⁵⁰

⁴⁵ T.ex., KB B 116, fol. 10r–10v.

⁴⁶ LUB, Jur. Lag, Landslag, Christoffers m.m. 9, fol. 22r (se bilagan).

⁴⁷ KB B 130, fol. 107r–107v: ”Jagh N.N. bedher migh så Gudh hielpa, hans helga ordh och Evangelium, så och alt thet godha migh wedherfaras skall här i thenna, så och i then, tilkommande werlden, bådhe till lif och Siel, ähre och wälfärdh [...], är som iagh nu sworitt hafuer, Så will och skall iagh ahtas, hållas och straffas såsom en ärolöös meenedigh Skiialm och Bösswicht Till lif, ähre och godz, Så sant hielpe migh Gudh till lif och Siäl”.

⁴⁸ KB B 165b, Carl Broms, 9.5.1622, fol. 26v.

⁴⁹ Olavus Petri, ”Domareregler”, s. 306–308.

⁵⁰ KB B 165b, fol. 26r: ”Om Edhen, Alt thz gott som gudt haffuer skapat fförst aff ahn cristi hielpia dyrebar ordt, ok helgie sacramenta och hans helgia regementhe, J himmelens, och himmels krafft, wndher himelen, wädrrett ok wedzens[!] krafft oppa Jordhene och iordens Kraffther Komme mik eller mine säll J Gudz rike Her på iordhen Jnfför gudz ewige rettwisse strenge dom, Komme mik aldrigh tilhielp eller tröst, om iak noghen tedt brukatt eller handladt haffer mitt thenne quinnen: N: som [...] är mik fförelagt Om hor

De senmedeltida rättsliga ederna innehöll hänvisningar till helgon. Till exempel i formulären i KB B 121 åberopas alla "helgon i himmelrike", medan det i samband med eden konstateras i KB B 145 att menedaren motsade och avsade sig Gud, Jesus och den Helige Ande samt "alla Guds gode helgonn och wtwalde".⁵¹ Efter religionsskiftet putsade man troligen bort vissa katolska och papistiska drag som helgonen från ederna. Sammaledes tycks hänvisningar till botgörelse och kyrkoplikt som går att finnas i vissa handskrifter ha försvunnit från de flesta eder.⁵² Den senmedeltida KB B 173 hade till och med konstaterat i slutet att biskopen hade domsrätten i alla edssaker och att de inte skulle falla under världslig jurisdiktion.⁵³ Dock diskuterar någon laghandskrift möjligheten att genom öppen beaktelse och ånger för missgärningarna kunna upphäva självförbannelsen.⁵⁴

Den medeltida kyrkan bidrog till att formulera ederna, förklara deras symbolik och ge dem betydelse. Efter reformationen kan även teologer som Olaus Petri ha modifierat edsformulär. Svenska utdrag från bibeln, t.ex. Ananias' och Safiras varnande exempel (Apostlagärningarna 5:1–10), Psalmerna (140, 146) och Syraks bok (21:1–2, 23:9–11 och 28:18) hittas ibland tillsammans med edsformulär – även i samband med ett utdrag från Petris domareregler.⁵⁵ Olaus Petri motsatte sig eder på kors och förklarade att man med "helgedomar" menade "den heliga rätten och lagen som i boken skriven är". Därför skulle man lägga handen på "boken" när man tog eden.⁵⁶ Möjligtvis översatte någon från Åbobiskopen Mikael Agricolas (b. 1554–1557) krets ederna även till finska. Versionen inne-

Alt thz scriffuit ahn är j bok både J thz nygia ok gambla testamenthe ok alt the iak bedit haffuer sedan iak fförst lerte Bedia komme mik aldrigh tilgode oc tröst om mik orettelig suär j thenna ed."

⁵¹ KB B 121, fol. 17v, "Så bider Jag Migh Gudh hielpa och alla helgon i himmelrijche, att thena eeden som Jagh nu sueria will, schall wara rättir och ey wränger"; KB B 145, fol. 3v. Jämför med *Formularia Lincopensis*, Öberg (red.), I 30, s. 57: "[...] ij gudzs oc alla hælga manna <nampn>" och Biskop Hans Brasks registratur, Gunneng (red.), s. 105.

⁵² Dock KB B 116, fol. 10r; KB B 121, fol. 17v; LUB, Jur. Lag: Landslag, Christoffers m.m. 9, 20v; KB B 156, fol. 17v: "Til thess han gör therföre [...] wppenbara boot och bättringh, som kyrkionnes rätt wtwijsar."

⁵³ KB B 173, fol. 126r: "Och ægher biscopper alla manna edhe randzsaka och komæ ey til werlzlæg."

⁵⁴ KB 131, fol. 11r: "ther till han sigh bekänner och wppenbarar, Och ijder och ångher haffwer för sina missgærninghar."

⁵⁵ UUB B 2, fol. 19v–20v (se bilagan); Olavus Petri, "Domareregler", s. 308.

⁵⁶ Olavus Petri, "Kommentar till Stadslagen", s. 317.

håller inga hänvisningar till helgon, och den citerade finska bibeltexten (Jes. 44:22) är tämligen identisk med den i den finska översättningen av Gamla Testamentet som bär Agricolas namn. Å andra sidan presenteras inte eden tillsammans med samma bibelcitat som den svenska versionen i samma laghandskrift, vilket tyder på att den inte är någon direkt översättning av den längre svenska texten utan självständig.⁵⁷

Man kan kanske tentativt förmoda att de edsformer som innehåller förbannelser representerar ett äldre skikt av eder, medan senare eder är mer neutrala. När man jämför den vanliga domstolseden med den som togs av medlemmarna i riksrådet (*iuramentum consiliariorum regni*) enligt biskop Hans Brasks register kan man konstatera att dess självförbannelse är mycket vag. Eden börjar med en invokation: "Jag beder mig så Gud till hjälp, Jungfru Maria och Sankt Erik konung." Sedan följer innehålllet i trohetseden till kungen, riksrådet och riket samt tysthetseden. Eden slutar med en ytterligare valediktorisk invokation: "Så se mig Gud, hulda Jungfru Maria (*huller Iomfru Maria*), alla Guds helgon och de helgedomar jag vidrörde (*aaholler*)".⁵⁸ Svea hovrätts domares tjänsteed är likaså tämligen lidelsefri: "Jagh N. N. lofwar och swär wedh Gudh, och på thet helige Evangelium [...] migh så sant Gudh hielpe, bådhe till Lijff och Siäll etc."⁵⁹ I det stora hela verkar det som om mer professionella och byråkratiserade system, kyrkliga och världsliga, tycks ha haft mindre behov av detaljerade självförbannelser.⁶⁰

Edsformulär och deras självförbannelser kan uppfattas som "fönster" till den medeltida och tidigmoderna världssynen och rättskulturen. De visar vad man fruktade och ansåg vara viktigt i livet.⁶¹ Ederna har kallats "primitiva", "arkaiska" och "irrationella" bevismedel.⁶² Jag vill inte engagera mig i diskussioner om sådana klassificeringar möjligen verkar en aning anakronistiska i samhällen som trodde på andar, skärselden och den sista domen. Men edernas centrala position i rättegångsförfarandet gör det viktigt att förstå hur den kulturella logiken bakom dem fungerade och hur de fick sin legitimitet. Analyser av edernas ordalag och

⁵⁷ UUB B 2, fol. 20r–20v.

⁵⁸ Biskop Hans Brasks registratur, red. Gunneng, s. 105: "Iak beder mik swa gud til hielp Iomfru Maria oc *sancte* Eric konung [...] Swa se mik gud huller Iomfru Maria oc alla gudz helgan ' oc the helgadoma iak aaholler."

⁵⁹ Svea hovrätt, Huvudarkivet, A I a 1:1, fol. 2r–2v.

⁶⁰ Se även Malmer 1996.

⁶¹ Danet och Bodoch 1992, s. 158.

⁶² T.ex. Caenegem 1973, s. 63–67; Lévy 1965, s. 10–11.

deras självförbannelser är steg åt det hållet. Eder – fast utan självförbannelseselementen – har ännu i våra dagar haft en viktig roll i rättegångar. Gud, Bibeln och vittneseden försvann från de finska rättssalarna först 1.1.2016, vilket visar mycket lång kulturell kontinuitet mellan rätt och religion även i Norden.

Källförteckning

- Arboga stads tänkebok 1, Erik Noréen och Torsten Wennström (red.), Samlingar utgivna av Svenska fornskriftsällskapet [häfter SFSS], Serie 1, Svenska skrifter, häften 173, 175–176, Svenska fornskriftsällskapet, Uppsala 1935–1937.
- Biskop Hans Brasks registratur. Textutgåva med inledning, Hedda Gunneng (red.), SSFS, Serie 1, Svenska skrifter 85, Svenska fornskriftsällskapet, Uppsala 2003.
- Brasington, Bruce C., "A Twelfth-Century Summula on Anathema and Excommunication", i Canon Law, Religion and Politics. Liber amicorum Robert Somerville, Uta-Renate Blumenthal et al. (red.), Catholic University of America Press, Washington D.C. 2012, s. 107–117.
- Brasington, Bruce C., Order in the Court. Medieval Procedural Treatises in Translation, Brill, Leiden, kommande.
- Caenegem, R. C. van, The Birth of the English Common Law, Cambridge University Press, Cambridge 1973.
- Corpus iuris Sueo-Gotorum antiqui 1. Westgötalagen, H. S. Collin och C. J. Schlyter (red.), Z. Haeggström, Stockholm 1827.
- Corpus iuris Sueo-Gotorum antiqui 12. Konung Christoffers landslag, C. J. Schlyter (red.), Berlingska Boktryckeriet, Lund 1869.
- Danet, Brenda och Bogoch, Bryna, 'Whoever Alters This, May God Turn His Face from Him on the Day of Judgment'. Curses in Anglo-Saxon Legal Documents" i The Journal of American Folklore 1992, 132–165.
- Decretales Gregorii IX, Corpus Iuris Canonici 2, Aemilius Friedberg (red.), B. Tauchnitz, Leipzig 1879.
- Decretum Gratiani, Corpus Iuris Canonici 1, Aemilius Ludovicus Richter (red.), Ch. G. Kayser, Leipzig 1833.
- Diplomatarium Suecanum 1, Johan Gustaf Liljegren (red.), Stockholm, 1829.
- Diplomatarium Suecanum 4, Bror Emil Hildebrand (red.), Stockholm, 1853, 1856.

- Diplomatarium Suecanum 5, Bror Emil Hildebrand (red.), Stockholm, 1858, 1865.
- Fraser, A. D., "The Ancient Curse. Some Analogies" i *The Classical Journal* 1922, s. 454–460.
- Formulaire Lincopensia. Zwei spätmittelalterliche Briefsteller aus dem Bistum Linköping (Cod. Upsal. C 204). Textkritische Gesamtausgabe mit Einleitung und Register, Jan Öberg (red.), Acta Universitatis Stockholmiensis, Studia Latina Stockholmiensia 40, Stockholms universitet, Stockholm 1997.
- Gager, John G., *Curse Tablets and Binding Spells from the Ancient World*, Oxford University Press, Oxford 1999.
- Habbe, Peter, Att se och tänka med ritual. Kontrakterande ritualer i de isländska släktsagorna, Vågar till Midgård 7, Nordic Academic Press, Lund 2005.
- Hamre, Lars, "Edgårdsman – Norge" i *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder* 3, Rosenkilde og Bagger, Köpenhamn 1958, sp. 492–499.
- Hemmer, Ragnar, Suomen oikeushistorian oppikirja I, Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja B-sarja 46, SLY, Helsinki 1950.
- Hen, Yizhak, "The Cambridge History of Early Medieval West" i *Magic and Witchcraft in the West from Antiquity to the Present*, David J. Collins (red.), Cambridge University Press, Cambridge 2015, s. 184–206.
- Holmbäck, Åke och Wessén, Elias, "Inledning" i *Svenska landskapslagar* 5, Hugo Gebers Förlag, Stockholm 1946, s. xi–cxvi.
- Hummel, Pascale, Mala dicta. Essai sur la malédiction et la calomnie dans l'Antiquité classique. Philologicum, Paris 2008.
- Jacobsen, Lis, Forbandelseformularer i nordiske runeinskrifter, Kungl. vitterhets historie och antikvitets akademien handlings 39:4, Kungl. vitterhets historie och antikvitets akademien, Stockholm 1935.
- Jaser, Christian, Ritual Excommunication. An 'Ars Oblivionalis'? i *Memory and Commemoration in Medieval Culture*, Elma Brenner and Mary Franklin-Brown (red.), Ashgate, Abingdon 2013, s. 119–139.
- Keil, Martha, "Rituals of Repentance and Testimonies at Rabbinical Courts in the 15th Century", i *Oral History of the Middle Ages. The Spoken Word in Context*, Gerhard Jaritz och Michael Richter (red.), Medium Aevum Quotidianum, Sonderband 12, CEU Medievalia, Krems och Budapest 2001, s. 164–176.

- Korpiola, Mia, "'At Death's Door'. The Authority of Deathbed Confessions in Medieval and Early Modern Swedish Law" i *Preparing for Death in Medieval and Early Modern Northern Europe*, red. Anu Lahtinen och Mia Korpiola, Brill, Leiden, kommande 2016.
- Leffler, Leopold Fredrik, "Hedniska edsformulär i äldre Vestgöotalagen" i *Antiquarisk tidskrift för Sverige* 1895, s. 149–159.
- Lévy, Jean-Philippe, "L'Evolution de la preuve des origines à nos jours. Synthèse générale" i *La Preuve, 2. Moyen âge et temps modernes*, Société Jean Bodin, Bryssel 1965, s. 9–70.
- Little, Lester K., *Benedictine Maledictions. Liturgical cursing in Romanesque France*, Cornell University Press, Ithaca 1993.
- Malmer, Elin, "De försvunna ederna. Samhällets rationalisering och avskaffandet av tro- och huldhetseden samt befattningsederna" i *Scandia* 1996, s. 235–267.
- Nielsen, Herluf, "Edsformular" i *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder* 3, Köpenhamn, Rosenkilde og Bagger, 1958, sp. 499–504.
- Ogden, Daniel, "Binding Spells. Curse Tablets and Voodoo Dolls in the Greek and Roman World" i *Witchcraft and Magic in Europe 2. Ancient Greece and Rome*, The Athlone Press, London 1999, s. 1–90.
- Olavus Petri, "Domararegler" i *Samlade skrifter* 4, Sveriges kristliga studentrörelses förlag, Upsala 1917, s. 301–311.
- Olavus Petri, "Kommentar till Stadslagen" i *Samlade skrifter* 4, Sveriges kristliga studentrörelses förlag, Upsala 1917, s. 315–346.
- Schmidt-Wiegand, Ruth, "Eid und Gelöbnis, Formel und Formular im mittelalterlichen Recht" i *Recht und Schrift im Mittelalter*, Peter Classen (red.), *Vorträge und Forschungen* 23, Jan Thorbecke Verlag, Sigmaringen 1977, s. 55–90.
- Stein-Wilkeshuis, Martina, "Scandinavians Swearing Oaths in Tenth-Century Russia. Pagans and Christians", *Journal of Medieval History* 2002, s. 155–168.
- Stockholms stads tänkeböcker från år 1592, 1, Daniel Almqvist (red.), *Stockholms stadsarkiv*, Stockholm 1939.
- Stockholms stads tänkeböcker från år 1592, 3, Folke Sleman (red.), *Stockholms stadsarkiv*, Stockholm 1953.
- Svenska landskapslagar 5, Åke Holmbäck och Elias Wessén (red.), *Hugo Gebers Förlag*, Stockholm 1946.
- Svenskt diplomatarium 2, Carl Silfverstolpe (red.), *Kungl. Riksarchivet*, Stockholm 1879–1887.

Vodola, Elisabeth, *Excommunication in the Middle Ages*, University of California Press, Berkeley 1986.

Wilson, John A., "The Oath in Ancient Egypt" i *Journal of Near Eastern Studies* 1948, s. 129–156.

Otryckta källor

Kungliga Biblioteket:

Laghandskrift B 116

Laghandskrift B 121

Laghandskrift B 121b

Laghandskrift B 130

Laghandskrift B 145

Laghandskrift B 156

Laghandskrift B 165b

Laghandskrift B 173

Lunds universitetsbibliotek:

Jur. Lag, Landslag, Christoffers m.m. 9

Riksarkivet:

Skrivelser till Kung. Maj:t från konsistorierna, Linköping (1552–1836)

Svea hovrätt, Huvudarkivet, A I a 1:1

Svea hovrätt, Huvudarkivet, E VI a 2 aa:126, Liber causarum 99, pars 3

Stockholms stadsarkiv:

Stockholms domkapitel, Protokoll, A I:1 1595 1/9–1600 19/7

Uppsala universitetsbibliotek:

Laghandskrift B 2

Laghandskrift B 20

Laghandskrift B 173

Bilaga

Kungliga Biblioteket [Stockholm], Laghandskrift
KB B 145, fol. 2r–4r:

Hwart menniske som will swäria någhonn eedh, hann skall wplýffte trij finger som är twmilfingerenn, peekefingeren, och thett middelste finger, Widh thenn förste finger som är twmilfingeren förstås gwd fader, widh peekefingeren Gudz Son, och widh thenn tredie finger, Gud thenn helige ande. The andra två små fingre böyer han nidh i handenne, Thenn ene betydher menniskionnes ypperlige siell som ligger skiwlt i menniskionn, Then Femte fingerenn och mindste, betydhas enn eniste och alzmechtig gud och skapare, som haffwer skapat menniskionn och all creatur både i himmelen och på iordenne.

Hwilkenn menniskia ther nu är så ogudachtigh och sigh sielff så fiennndsk, at hann swär enn falsk eedh, eller icke hålder thenn eedh som hann sworit haffwer, hann sýnnder I så motto som hann wille seÿa, om iagh swär falskeliga tå straffa migh Gudh fader, Gudz Sonn (2v) och Gud thenn helige annde, at Gudz thenn himmelske faderens skapalse, när hann skapta migh och alla menniskior effter sitt egit belette, ther till medh all hanns faderlige godheet, nådh och barmhertigheet komma migh icke till gagnn, men at iagh som enn motwilligh, hårdnackit öffwerträdare och sýnndare, bliffwe straffat ewinnerlig vdi helffwette.

Jtem hwilkenn menniske som Swär Falskelige eller icke hålder thenn Sworne eedh, hann taalar lika som hann wille seÿa. Om iagh swär Falskelige Så straffa mig Gudh Fader, Gudh Sonn och Gudh thenn helige ande, ath Gudz sonns, vår herris Jesw Christi ödmiuke manndoms anammelse, och hanns kåstelige blodighe swetth och osköldige bittra pino, hans helige dyrbara blodh som bleff wtguttitt för menniskionnes Sýnder, hans Försmädelige dödh, hans wnderlige wpståndillse, och hans helige och weldige himmelfärdh. Och alt thz Jesus christus vår eniste midlare haffwer förwärfwath (3r) sina wtwalde, wara altsammans migh thill förgeffwis, och hielpa migh icke thill saligheet, Men att thenn Herre Christws wara migh på then yterste dagh en Strängdh domare, ther migh för mina misgierninger skwll dömer och fördömer mz sin stränga dom, till ewigh pino, och antwarda migh helffwetes Bödler i woldh, at pinas ewinnerligha.

Jtem Hwem som Falskelige swär, eller icke hålder sin Sworne eedh, hann taalar liika som han wille säya, Om iagh swär falskeligha, tå straffa migh gud fader, Sonn, och thenn helige annde, at thenn helige andes gierninger, hwilckenn ther är wtgånngin, och sändt the helige Apostle och alla trogne christne till tröst, icke komma migh till hielp, menn at iag bliffuer wtelycht jfrå thenn christelige kyrckes menighet, och icke niuter theas bön gåt åth, eller bliffuer delachtig ther vthi. Och at Euangelij tröstelige predickenn intidh hielpa migh, till mine synders förlåtillse, Och at iagh icke wpstå till thenn herlighheet, som the trogne christne äro bereth aff (3v) ewigheett. Menn at iag bliffwer förskuttin mz Liff och siell, i thenn ewige fördömsenn,

Huilckenn menniske som falskelige swär, han mootseger och affseger Gud Fader, Gud Sonn och Gud thenn helige annde, och alla Gudz gode helgonn och wtwalde, och giffwer sigh mz Liff och siell dieffwulenn och alt hanns sällskap i hellwete i wolldh ther at bliffwa och råd mz them Vdi helffwetes grundd till ewigh tijdh, hwar slät ingenn förlösningh ähr.

O menniske betännck thetta ganska flittelige, och märck hwilcken gräselig hård och strängh dom, thw giffwer öffwer tigh sielff, när dw swär falskelige. Jt fromt och christet hierta motte well förfäras, och skielffwa therföre effterty enn falsk eedh haffwer sådant mz sigh, at en meennedigh menniske giffwer sigh sielff ifrå gud, wtelycker sigh ifrå alla hanns welgierninger timelige och ewige. Och affsýnnrar (4r) sigh ifrå thenn ganska christeliga menigheet, och well wara ewigh förtapat och fördömd mz Liff och siell. Therföre råder iagh hwar christenn, wachta sigh för falska eeder, och förlåter at swaria falsk så framt han haffwer sin siells wellfärd och saligheet kiär, thz wnna osz gud alzmechtig för sin Sons Jesw Christi skwldh. Amen.

Uppsala universitetsbibliotek, Laghandskrift

UUB B 2,18v–19v:

Huilkin som eedh swär å Boock, han schall sweria i triggia handha mätto. Först sägher han.

I. Alt thett gått, som schriffuit stäär i Boock och i thett heligha lästh och Ewangelium, bådhe i Gudz gamble lagh och så i the nyia, komme migh aldrih till hielp eller tröst, om iagh falschtt swäri thessom eedhe.

II. Till thett andra säger han, och legger hand på book. Altt thett gått som iagh giordtt haffuer, komme migh aldrih til hielp för Jhesu Christi anlethe, om iagh swär falscht i thessom eedhe.

III. Thill thett Tridhie Swär han och sägher. Alle the godhe Ordh och Böner som igenom min mun, äre sagdhe och bidhin, sedhan förste sin iagh kunde min tungo och mun röra komme min sieell aldrih til hielp eller hugnath, om iagh falskt swär i thessom eedhe, som migh nu är förelagdh.

Märch och Wijdare.

Huilckin man som falschtt swär å Book, märckie han här sijn wådha, Then tijdh han sighnar sigh, thå signar han sigh medh dieffuuls handh, och när han dricker och äther, gör han och sammaledes, och alla the gärningar som han gör, the gör han medh dieffuuls handh, till thess han haffuer vppenbara schriffth tagith och fulkomnath. Syrach 21 min son haffuer tu syndat så wendt igen, och bidh att thett förra giordtt är, må ock förlåtit warda, fly för syndena såsom för enorm orm, hennes tänder äro såsom leyons tänder och dräpa menniskiorna.

Edher vthdraghne, som vthi höghwichtighe saaker staffuas schola.

Jagh N.N. Bedher migh så Gudh Alzmechtigh, till hielp och tröst som schappt haffuer himmel och Jordh, och allt thett ther vthi är, medh sitt ewiga ordh. Att then eedh som iagh swär, eller swäria will, schall wara reen och icke meed, rätter och icke orätter.

Till thett första Altt thett godha som Gudh schapat haffuer vthi himmel och Jordh och allt thett godha som vthi thett gambla och Nyia Testamenttet schriffuit och vthtryckt är. Thett Jhesus Christus migh och alle Christne till liiff och sieels saligheet, giordtt och bewijsat haffuer kome migh aldrih till godho, nytttho eller gagnn vthi thenna wärden (19r) eller framdeels i annor wärth till lijff och siäll, om iagh thenne eedhen orättelighen swär.

Till thett andra Altt thett godha som giordtt är eller göras kan vthi then Christeligha församblingh öffuer all wärdenne igenom then helige Andhas kraffth och nådh, och allt thett godha iagh nu ägher eller här effter äghandes warder, bådhe i löst och fast, komme migh eller mina ärrffuingar, frendom eller wennom aldrih till hugnath eller gledie godha eller gagnn, till liiff och siäll, om iagh thenne eedhen orättelighen swär

Till thett tridhie Alle godha löffthe och tilseyelsse som Gudh Alzmechtigh ossz Christne menniskior, genom döpsen och Sacramentet vthlåffuat haffuer genom Jhesu Christi ordh och helighe Ewangelium, thett ewigha liffs vpståndelsse och arffuedeell vthi Gudz rijke tilsagdth är komme migh aldrih till godho och gagnn eller saligheet till lijff eller siäll, om iagh thenne eedh orätt swär.

Ett sätte, huru man schall swäria thå han will gå lagh medh een annan, och thå han så swär, Thå scheer thett vthan Gudz förtörnilsse, och vthan all siäla wådha.

Jagh Bedher migh [nw] Gudh til hielp, att aff the schäll lijknelsse som, iagh weet aff Sakenne, och aff the Vmgengelsse, och medhåld, som iagh haffuer haft medh thenne men, troor iagh att hans eedh är reen och icke meen. I sådana måtto swär han rätt och vthan siäla wådha.

En förmaningh till alla them som falscheligha swäria och hwar såsom man schall märckia eller förstå, medh Fingers wphöghningh eller händh lägningh.

Till thett första, medh the tree finger, som är Twman, förståås Gudh Fadher, medh thett andra Gudz son, och medh thett tridhie Gudh then helighe Andha, såsom the vnder menniskligheten äre förborgadhe. The efftherste tw finger som bliffua inbögdhe i handen, Thett första betydher then kåsteligha siälen, såsom hoon vnder menniskligheeten är förbårgen och fördoldh. Thett fämpthe och minste fingredh, betydher, kråppen, som förstår att wara then ringeste emooth siälenn. Och widh heele händen märcker och betydher een Gudh, som alle Creathwr vppå (19v) Jordhenne schapath haffuer. Huilckin mennischia så oförwåghen swär i alla måtto, som han wille så seyia. Om Jagh nu falscheligha swär, så bedher Jagh migh Gudh Fadher, Gudz Son och Gudh thenn helighe Andha till hielp. etc.

Syrach 23 Wän icke tin mun till att swäria och föra Gudz nampnn fäfenget, ty licka som een dreng then offtha stupat warder icke är vthan strijmor, alt så kan och icke then wara vthan syndh reen, som offtha swär. Och then som åfftha swär han syndhar, och pläghan, schall icke bliffua iffrå hans huse. Swär han, och förstår thet icke så syndar han lickuel, förstår han thett, och förachtar thett, så syndar han twefalt, män swär han förgeffues, så är han än thå icke vthan syndh, hans hws schall hårdeligha straffat wardha. Acto: 5 om Anania och Saphira Syrach 28 många äro falne genom swärdhz Egh, män aldrih så många, som för onda tungor. Psal 140 En ond mun schall ingen lycko haffua på Jordhenne, och een wrånghwiiss ond menniska schall föriaghat och omstört wardha, ty iagh

weet att herren schall vthrätta thens elendes saack, och thens fattigas rätt.
psal 146 herren bewarar the fremlingar och fadherlösa, och vphåller En
kronar, och tillbaka wänder the ogudhachtighas wägh.

LUB, Jur. Lag: Landslag, Christoffers m.m. 9, fol. 20v–22r:

Om then som swer sig meen

Hwilken Mann eller quinna som falst swär åå Book, Märke och höre her
sinn siele wåde, Then thid han signar sig, thå signar hann sig med diefuul-
lens hand, thenn thid han ätter, thå sätter hann mätten j sinn mun med
diefuulens hand, Och thenn thid hann dricker sammaledes, Och alla the
gärninga som hann gör, them gör hann alla med diefuulens händ, ther
thill hann hafwer schriftad sig och thagitt oppennbara bättring.

Här effter följer Edenn

Såå beder iag mig Gudh hielpa Att thenne eedenn iag nw sweria will
hann schall wara retter Och icke wrånger, *etc.*

Läg handena på Bokena (21r) Och Sägh *etc.*

Altt thed gode Gudh schop, både J Njia lag och J the gamble lag, thed
komme mig aldrig thilgode hwarken thill liiff eller siell Om iag thenna
eden oretteliga suär.

Kyss wpå Bochena Och sägh

Allt thed gode som iag hafwer giordt vdj minna lifzdagar, Och ähnn göre
schall och allt thed godz iag äger både löst och fast. Thed komme aldrig
mig eller minom Arfuingom thill glädie eller godo hwarkenn thill liiff
eller siell, Om iag thenne edenn oretteliga swer.

Enn annan Eed förbettrat

Jagh beder mig så gud Alzmectig thill hielp Och tröst som schapatt hafwer himmell och Jord Och allt thz som ther vdj ähr, med sitt Ewiga Ord, Att thenn eed som iag nw swär heller sweria will, skall wara Reen och iche meen. Retter och iche orettar,

Förste Artikelen

Allt thed gud schapatt hafwer vdi himmell och Jord, och allt thz goda som wdj thz gambla och Nya (21v) Testamennte, schrifwidt vttrÿcht och vttrettat, ther Jesus Christus mig och alla Christnna thill liiffz och sielz saligheet giordt och bewist hafwer komma mig Aldrig thilgode nytte heller gagnn J thenna wärlden heller framdeliis J Andra wärld thill liiff och siell om iag thenna eden oretteliga swär,

Andra Artikelen

Allt thz gode som giort heller göres schall vdi thenne Christeliga försambling öfwer all werlden igenom thenn helge Andes kraftt och nåd och allt thz gode iag nw äger heller ägandes warder här efther både wdj löst och fast komme mig och minnom Arfuingom frendom och wennom, aldrig thill hugnatt heller glädie, gode heller gagnn thill liiff och siell, om iag thenne edenn orettelig swär,

Tridie Artikelen

Alle the gode lÿfte och thilseijlsse som gud alzmectig oss Christnne Männischior igenom döpelssse Vttlåfwatt hafwer, igenom Jesu Christi helge ordh och Ewangelium, thette ewige lijffz vpståndndelse och arfwadell vdi gudz riike thil salighz komme mig aldrig thil gode heller gagnn, thil (22r) liiff och siell, Om iag thenne edenn orettelig swär.

En Eed till att Swäria at man hafr giort rät Tijonde,

Jagh beder mig så gud hullann, och thz heliga Sacramente, Att iag epter mitt bäste förstånd och samwett hafuer giordt rettann Tijonnnde och allt thed som ähr schrifuitt J book och J the heliga Läst, både Gudz gambla Lag så och Nÿia, Thesliegest allt thz gode som iag giordt hafwer och alle

the gode ord som igenom min mund ähre sagde och bedenn sedann iag kunde Tungan J min mund röra komme mig aldrig thilhielp. Tröst heller hugnatt och mitt arbete både på åker och ännng wari förbannatt, om iag Annatt wett, ähnn iag hafwer giordt rettann Tijonnde.

